

DOI: <https://doi.org/10.32839/2304-5809/2020-11-87-46>

УДК 338.24

Швець М.А.

Київський національний торговельно-економічний університет

МАЛИЙ БІЗНЕС УКРАЇНИ В УМОВАХ ЕКОНОМІЧНОЇ ГЛОБАЛІЗАЦІЇ

Анотація. Статтю присвячено визначенню особливостей функціонування малого бізнесу в Україні в умовах економічної глобалізації. Зокрема, визначено головні сучасні економічні глобалізаційні виклики для вітчизняного малого бізнесу та їх вплив на розвиток його конкурентоспроможності. Сьогодні малий бізнес в Україні є важливим елементом національної економіки. Функціонування малих підприємств в сучасних економічних умовах потребує від них гнучкості, мобілізації фінансових та виробничих ресурсів, використання здобутків науково-технічного прогресу. Тому одним з головних векторів реформування економіки в Україні повинна стати багатостороння підтримка розвитку малого бізнесу. Розвиток малого бізнесу є важливим фактором побудови соціально орієнтованої економіки, підвищення рівня життя населення, сприяє процесу інтеграції вітчизняної економіки у світове господарство. У статті також визначено фактори, які сприяють зміцненню позицій малих підприємств в економіці країни. Запропоновано напрями розвитку малого бізнесу в Україні та встановлено важливість розвитку малого інноваційного підприємництва.

Ключові слова: підприємництво, малий бізнес, глобалізація, економіка, мале інноваційне підприємництво.

Shvets Maxim

Kyiv National University of Trade and Economics

SMALL BUSINESS OF UKRAINE IN THE CONDITIONS OF ECONOMIC GLOBALIZATION

Summary. The article is devoted to defining the peculiarities of the functioning of small business in Ukraine in the context of economic globalization. In particular, the main current economic globalization challenges for domestic small business and their impact on the development of its competitiveness are identified. Today, small business in Ukraine is an important element of the national economy. The functioning of small enterprises in modern economic conditions requires flexibility, mobilization of financial and production resources, the use of scientific and technological progress. Therefore, one of the main vectors of economic reform in Ukraine should be multilateral support for small business development. The development of small business is an important factor in building a socially oriented economy, improving living standards, promotes the process of integration of the domestic economy into the world economy. The article also identifies the factors that contribute to strengthening the position of small businesses in the economy. The directions of small business development in Ukraine are offered and the importance of small innovative business development is established. The following measures are proposed to support the development of small business: development of programs for preferential lending to small businesses with the involvement of state-owned banks and their state guarantee (the first steps have already begun to be taken in this direction); development and implementation of a mechanism to stimulate banking institutions to preferential lending to small enterprises operating in priority areas identified by the state; improving the process of small business taxation and simplifying the system of tax administration; creation of a bank that would specialize in microfinance of small business with a partial contribution from the state and international financial organizations; increasing the financial base of existing state funds to support small business; reducing the cost of administrative procedures and obtaining administrative services; creation of specialized state institutions for insurance of export-import operations.

Keywords: entrepreneurship, small business, globalization, economy, small innovative entrepreneurship.

Постановка наукової проблеми. Сучасний розвиток малого бізнесу тісно поєднаний з глобалізаційними викликами, що посилює занепокоєння підприємців щодо посилення невизначеності та нестабільності у міжнародному бізнес-середовищі. В умовах економічної глобалізації зростає роль малого бізнесу у розвитку як національної, так і світової економіки загалом. Мале підприємництво спроможне впливати на прискорення науково-технічного прогресу, створення додаткових робочих місць, насиченості ринку якісними товарами та послугами. За впливом на національну економіку малий бізнес можна вважати одним із головних чинників зниження соціальної напруги між владою і найбільш уразливими прошарками населення, відтворення середнього класу та становлення соціальної структури суспільства в ринкових умовах.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Дослідженню проблемних питань функціону-

вання малого бізнесу, його особливостей в умовах економічної глобалізації присвячені праці багатьох зарубіжних та вітчизняних науковців. Зокрема, ці питання вивчали такі дослідники, як О.В. Абрамова, В.О. Дмитрук, Б.І. Косович, О.В. Мелень, Т.І. Яворська, Н.М. Яковенко та ін.

Виділення не вирішених раніше частин загальної проблеми. На фоні зростання уваги науковці до цієї проблематики і збільшення досліджень різних аспектів функціонування малого бізнесу, все ж ці питання потребують комплексного підходу до їх висвітлення. Через постійні зміни у світовій економіці, які часто здійснюють серйозний вплив на національну економіку, розвиток малого бізнесу України вимагає поглибленого аналізу.

Мета статті полягає у дослідженні особливостей функціонування малого бізнесу України в умовах економічної глобалізації.

Виклад основного матеріалу. Сучасна економічна глобалізація все більше впливає на ді-

яльність вітчизняних підприємств, тим самим зумовлюючи відповідне реагування його суб'єктів на нові виклики міжнародного середовища. Економічна глобалізація не має чітких визначених меж та правил, які навпаки, постійно змінюються. Тому успішна адаптація малих підприємств до сучасних реалій ведення господарської діяльності на національному та міжнародному ринках потребує ефективних механізмів регулювання. Адже економічна глобалізація посилює конкуренцію на міжнародному ринку за природні ресурси та інформаційним простором через використання нових технологій. В цих умовах малі підприємства з високою сприйнятливістю до інновацій та адаптацією до ринкових флуктуацій одержали нові можливості для розвитку [1, с. 89]. Економічна діяльність малого бізнесу – це об'єктивне явище розвитку світової економіки, що зумовлене суспільним поділом праці, розвитком якісних та кількісних параметрів суспільного виробництва та обміну, альтернативними варіантами ефективного вкладу капіталу, що вимагає використання факторів виробництва, підвищення конкурентоспроможності продукції, позбавлення від неефективного використання трудових, матеріальних, фінансових ресурсів та значною мірою залежить від створення інноваційного середовища.

Малий бізнес характеризується інноваційною активністю, ініціативністю, більшою свободою маневру, меншою бюрократизацією або повною її відсутністю, швидким упровадженням у виробництво нових розробок, гнучкістю реакції на зміну кон'юнктури ринку. Очевидні переваги у тих галузях, попит на продукт яких досить обмежений, постійний та одноманітний. Збагачуючи високу економічну ефективність виробництва, мале підприємство сприяє заповненню ринку споживчими товарами й послугами. Значною мірою саме малий бізнес сприяє формуванню ринкового середовища та духу підприємництва. Також до переваг малого бізнесу можна віднести його низьку капіталомісткість, що полегшує доступність для різних груп населення, значну кількість малих підприємств, що дає можливість налагодити виробництво різних товарів і послуг в короткий строк, мобільність на ринку та у сфері технологій, відсутність бюрократизму в управлінні, можливість швидко наймати додаткову робочу силу, мінімальний негативний вплив на довкілля.

Для України становлення та розвиток малого бізнесу має набагато більше значення, ніж для інших країн, зважаючи на його особливу роль в розв'язанні проблем надання реформаційним процесам соціальної спрямованості. Це має підвищити рівень зайнятості населення та сприяти зростанню його добробуту та якості життя. Водночас слід зазначити, що малий бізнес – справа

набагато більш ризикована в порівнянні з великим. У малого бізнесу обмежені можливості в отриманні необхідної інформації, воно більшою мірою залежить від постійного підживлення інвестиціями ззовні. Наприклад, у США 65% фірм з кількістю зайнятих до 20 осіб зникають у перші чотири роки свого існування (за цей же час банкрутують лише 37% компаній з числом зайнятих понад 500 осіб); майже кожне четверте мале підприємство зазнає краху на першому році діяльності. Малі підприємства створюють багато нових робочих місць, але рівень соціальної захищеності їхніх працівників нижчий у порівнянні із зайнятими у великих компаніях.

Розглянемо динаміку кількості підприємств в Україні за розмірами протягом 2015–2019 рр. (табл. 1).

В Україні станом на 2019 рік діяло 362328 малих підприємств (без врахування фізичних осіб-підприємців), що становить 65% від загального обсягу підприємств, в той час, як частка великих підприємств лише 0,1% (518), а середніх – 4,7% (17751). Отже, суб'єкти малого бізнесу займають домінуючу позицію в економіці країни – їх кількість досягає 99% (з врахуванням ФОП) від загальної кількості суб'єктів підприємництва [4, с. 108].

Проаналізуємо основні показники малого бізнесу в Україні (табл. 2). Найбільший обсяг виробленої продукції підприємствами малого бізнесу припадає на оптову та роздрібну торгівлю (60,2%), переробну промисловість (11,8%), інформацію та телекомунікації (9,9%), транспорт, складське господарство, поштова та кур'єрська діяльність (7,5%).

Малий бізнес, як правило, охоплює підприємства усіх галузей національної економіки від виробництва до послуг. Внесок малого бізнесу в сукупну продуктивність факторів виробництва національної економіки, створення додаткових робочих місць і поширення соціальної рівності відбувається через вибір його технологій. Технології малого бізнесу, займають проміжні позиції між трудомісткими технологіями мікропідприємств, які в результаті приводять до низької середньої продуктивності праці, і дуже капіталомісткими технологіями великих підприємств, які призводять до високої продуктивності праці. Враховуючи це співвідношення між розміром підприємства та капіталомісткістю його технологій, можна дійти висновку, що національна економіка, яка базується на застосуванні великої кількості капіталу до невеликої кількості робітників.

Підприємства малих форм ведення бізнесу відіграють важливу роль у збереженні соціальної спрямованості економічної політики всіх країн світу. Так, метою підтримки підприємств малого бізнесу в будь-якій країні є: 1) скорочення прихованого безробіття та зменшення зайнятості

Таблиця 1

Динаміка кількості суб'єктів малого, середнього і великого бізнесу

Види підприємств	Роки				
	2015	2016	2017	2018	2019
Великі	423	383	399	446	518
Середні	15510	15113	15254	16476	17751
Малі	327814	291154	322920	339374	362328

Джерело: розроблено автором за даними [5]

Таблиця 2

Обсяг виробленої продукції (товарів, послуг) суб'єктів малого підприємництва за видами економічної діяльності у 2015–2019 роках,

тис. грн

Галузь економіки	Роки				
	2015	2016	2017	2018	2019
Усього	745058778,6	1014203794,5	1319332391,1	1605385409,8	
Сільське господарство, лісове господарство та рибне господарство	-	171573992,4	208471972,9	240049373,2	26273509,5
Переробна промисловість	107469079,7	148748268,5	191409108,6	234803865,6	236708502,5
Постачання електроенергії, газу, пари та повітря	4092340,4	8355994,2	11690755,9	15809692,6	26189146,8
Водопостачання; каналізація, поводження з відходами	4374586,6	-	7101213,3	-	9202594,8
Будівництво	64766439,9	91433990,2	-	127169297,3	-
Оптова та роздрібна торгівля; ремонт автотранспортних засобів	177385154,6	207813699,7	275632102,7	341607332,3	1209972145,0
Транспорт, складське господарство, поштова та кур'єрська діяльність	56212107,7	75074246,5	98240664,7	130158403,8	150856251,3
Тимчасове розміщення й організація харчування	9923701,1	15176356,0	21704078,9	30478228,5	49171763,2
Інформація та телекомунікації	53698703,8	85117243,1	117616038,8	-	198112375,6
Фінансова та страхова діяльність	9442813,9	14655547,8	19150926,0	20944769,1	24572953,9
Операції з нерухомим майном	36984978,8	-	-	88672539,6	-
Професійна, наукова та технічна діяльність	43698769,0	65172812,1	85715725,8	-	-
Діяльність у сфері адміністративного та допоміжного обслуговування	20852901,1	30073565,3	39409505,3	49919215,2	67012670,6
Освіта	2026220,1	2926387,7	-	-	8005866,6
Охорона здоров'я та надання соціальної допомоги	4813045,9	6700379,8	9333778,0	-	2691222,2
Надання інших видів послуг	-	9903445,1	-	18420234,2	-

Джерело: розроблено автором за даними [5]

у тіньовому секторі економіки; 2) формування системи мотивації та особистої відповідальності за кінцевий результат господарської діяльності суб'єкта господарювання.

Частка малого бізнесу в національних економіках країн світу займає вагоме місце. Наприклад, у Німеччині частка малого бізнесу у ВВП країни становить понад 55%, а у Кореї – понад 72%. Значно меншими є показники в Україні. Лише 10% ВВП становить частка малого бізнесу (представлені цифри не враховують тіньовий сектор економіки, який за різними оцінками в Україні є значним).

В Україні сектору малого і середнього бізнесу не вистачає потужностей та продуктивності, які могли б забезпечити йому успіх на національному та міжнародному рівнях. Зокрема, Україна істотно відстає від європейських країн за кількістю малих підприємств, які успішно працюють на міжнародних ринках.

Головною проблемою, яка перешкоджає ефективному функціонуванню малого бізнесу в Україні, є недостатня ресурсна база – як фінансова, так і матеріально-технічна. Сьогодні динамічний розвиток малих підприємств в Україні стримується фінансовими перешкодами. Так, на початку 2020 року основним джерелом інвестицій малих підприємств були тільки власні фінансові ресурси. Банківські позики використовуються малими підприємствами обмежено через великі процентні ставки і відсутність необхідних гаран-

тій для банків (застави чи високоліквідні активи). Фінансова допомога малим підприємствам з боку Українського фонду підтримки підприємництва та іншими державними установами, є досить незначною [2, с. 61]. У 2020 році стартувала програма «Доступні кредити 5-7-9%», за якою малі підприємства можуть звернутись до банку і отримати на рік компенсацію від держави по сплаті відсотків. Проте робити висновки про її ефективність ще зарано.

В умовах, неспроможності держави через програми підтримки малого бізнесу стимулювати його діяльність, розвивати необхідну інфраструктуру, яка б стимулювала функціонування і розвиток малого бізнесу, повинні б зростати обсяги міжнародної фінансової підтримки. Проте інвестиції міжнародних організацій та фондів у розвиток малого бізнесу в Україні набагато нижчі, ніж в інших країнах ЄС, що пов'язано з поганим інвестиційним кліматом [3, с. 181].

Складні умови для стабільного розвитку малих підприємств в Україні багато в чому спричиняються також податковим навантаженням. Недосконалі податкова політика і відсутність чітких механізмів реформування економічної діяльності малого підприємництва перешкоджають його ефективному функціонуванню. Для малих підприємств податковий режим набуває прогресивного характеру: чим більший їх дохід – тим більше податкове навантаження, адже основний принцип існуючої системи оподаткування:

«більше виробив – більше заплатив в бюджет». Внаслідок цього існує низька мотивація малих підприємств залишати обігові кошти на рахунках підприємств і відсутність стимулів до збільшення прибутковості господарської діяльності. Теперішня система оподаткування змушує підприємства до штучного нарощування власної витратної частини. Малі підприємства, що знаходяться на звичайній системі оподаткування, будь-яким шляхом намагаються мінімізувати власний прибуток, адже фактично з їх валового прибутку необхідно сплатити 38% податку (20% ПДВ і 18% податку на прибуток). Надмірне податкове навантаження малого бізнесу є причиною таких негативних наслідків, як зниження їх ділової активності, «тінізація» економіки, відтоку капіталу за кордон [2, с. 62].

Також стримуючим фактором розвитку малого бізнесу і його інвестування міжнародними організаціями, виступають постійні зміни, які відбуваються у податковому законодавстві. За таких умов планування ведення бізнесу в Україні ускладнене, а в окремих випадках взагалі неможливе: зміни і доповнення стосовно порядку оподаткування вносяться дуже часто; спостерігається наявність суттєвого впливу контролюючих органів на діяльність малих підприємств, що змушує їх шукати шляхи оптимізації податкового навантаження. Тому головними умовами ефективного функціонування малого бізнесу є: зниження податкового навантаження і створення умов для полегшення будь-якій людині започаткування власного легального бізнесу. Для цього необхідно побудувати просту, економічно справедливую податкову систему, яка буде вимагати мінімальних затрат часу на розрахунок та сплату податків, створюватиме необхідні умови для розвитку національної економіки та забезпечуватиме наповнення бюджету.

Головними напрямками податкової реформи є перехід від наглядово-каральної функції податкових органів до обслуговуючої, яка передбачає допомогу в нарахуванні та проведенні сплати податків, а не наповнення бюджету за будь-яку ціну, за рахунок використання фінансових санкцій і переплат; зменшення кількості податків, їх розміру і спрощення порядку їх розрахунку та сплати; діджиталізація сервісів для платників податків; удосконалення чинного законодавства України, що спрямоване на посилення боротьби з ухилянням від сплати податків, удосконалення адміністрування податків, забезпечення відкритого доступу до інформації про сплату податків, створення системи податкового контролю залежно від ступеня ризику в діяльності платників податків.

Зважаючи на те, що середовище функціонування малого бізнесу потребує швидких і ефективних реформ, тому в рамках держави необхідно реалізовувати політику підтримки малого підприємництва, основною метою якої повинні стати збалансування інтересів держави та мало-

го бізнесу, збільшення конкурентоспроможності малого бізнесу, забезпечення оптимальних умов для підприємницької діяльності. Серед основних факторів, які сприяють зміцненню позицій малих підприємств в економіках розвинених країн, необхідно виокремити технологічні, економічні та соціальні. Крім того, до найважливіших економічних факторів слід віднести зростання платоспроможного попиту населення та його диференціювання, зростання ефективності дрібносерійного виробництва. До соціальних факторів розвитку малого бізнесу слід віднести зміни системи цінностей різних верств суспільства, покращення рівня освіти й професійної підготовки персоналу. Це посилює прагнення до самореалізації та особистої свободи, активізує економічну активність населення.

Важливими заходами з боку держави, щодо підтримки розвитку малого бізнесу повинні стати: 1) розробка програм пільгового кредитування підприємств малого бізнесу із залученням можливостей державних банків і їх державне гарантування (перші кроки вже почали робити у цьому напрямку); 2) розробка і реалізація механізму стимулювання банківських установ до пільгового кредитування малих підприємств, які здійснюють діяльність у пріоритетних напрямках, визначених державою; 3) удосконалення процесу оподаткування малого бізнесу і спрощення системи адміністрування податків; 4) створення банку, який би спеціалізувався на мікрофінансуванні малого бізнесу з частковим внеском держави і міжнародних фінансових організацій; 5) нарощення фінансової бази існуючих державних фондів підтримки малого бізнесу; 6) зменшення вартості проходження адміністративних процедур та отримання адміністративних послуг; 7) створення спеціалізованих державних інституцій стосовно страхування експортно-імпорتنих операцій.

Висновки і пропозиції. Економічна глобалізація як посилює виклики та загрози для малого бізнесу, так і дає нові можливості для його розвитку. Сьогодні в Україні умови діяльності малого бізнесу є складними не тільки з огляду на глобалізаційні процеси, але й з огляду на існуючі економічні проблеми країни. В Україні необхідно на державному рівні сприяти розвитку малого підприємництва з метою розбудови високотехнологічного підприємницького сектору та підвищення його конкурентоспроможності на глобальному ринку. Основними напрямками повинні стати стимулювання інноваційної активності малих підприємств, формування сприятливого інноваційно-інвестиційного клімату та нормативно-правового середовища. Сьогодні в Україні необхідні нетрадиційні заходи, нові законодавчі акти, спеціальні нові організаційні структури, які повинні сконцентрувати увагу на існуючих проблемах правового використання конкурентного законодавства стосовно розвитку малого бізнесу.

Список літератури:

1. Косович Б.І., Дмитрук В.О. Ризики розвитку малого підприємництва в сучасних умовах глобалізації. *Економіка та держава*. 2020. № 5. С. 88–92.
2. Мелень О.В., Абрамова О.В. Мале підприємництво в Україні: проблеми та можливість ефективного функціонування. *Науковий вісник Херсонського державного університету. Сер. : Економічні науки*. 2016. Вип. 16(2). С. 61–63.

3. Кушнір О.К. Малий бізнес в Україні: проблеми розвитку. *Вісник Кам'янець-Подільського національного університету імені Івана Огієнка. Економічні науки*. 2015. Вип. 10. С. 178–182.
4. Швець Н.В., Ізюмська А.В. Малий бізнес в Україні: аналіз стану та тенденції. *Вісник Східноукраїнського національного університету імені Володимира Даля*. 2020. № 2. С. 108–117.
5. Державна служба статистики України : веб-сайт. URL: <http://www.ukrstat.gov.ua/> (дата звернення: 29.10.2020).

References:

1. Kosovich B.I., Dmitruk V.A. (2020). Ryzky rozvytku maloho pidpryyemnytstva v suchasnykh umovakh hlobalizatsiyi [Risks of small business development in modern globalization]. *Innovatsii*, vol. 5, pp. 88–92.
2. Melene O.V., Abramova A.V. (2016). Male pidpryyemnytstvo v Ukrayini: problemy ta mozhlyvist' efektyvnoho funktsionuvannya [Small business in Ukraine: problems and opportunities for effective operation]. *Naukovyy visnyk Khersonskogo derzhavnoho universytetu. Ser.: Ekonomichni nauky*, vol. 16(2), pp. 61–63.
3. Kushnir O.K. (2015). Malyy biznes v Ukraina: problem rozvitku [Small business in Ukraine: development problems]. *Visnyk Kamjanez-Podilmskogo nasionalnogo unaversitetu imeni Ivana Ogiienka. Ekonomichni nauky*, vol. 10, pp. 178–182.
4. Shvez N.V. (2020). Malyy biznes v Ukraina: analiz stany ta tendensiji rozvitku [Small business in Ukraine: analysis of the situation and trends]. *Visnyk Shidnoukrainskogo nasionalnogo unaversitetu imeni Volodimira Dalya*, vol. 2, pp. 108–117.
5. Derqavna slugba statustiku Ukrainu. URL: <http://www.ukrstat.gov.ua/>